

IRENE VAN STAVEREN

DE VRIJE

MARKT

BESTAAT

NIET

ten have

**NAAR EEN ECONOMIE
VAN VERBINDING**

IRENE VAN STAVEREN

DE VRIJE MARKT
BESTAAT NIET

Naar een economie van verbinding

 ten have

INLEIDING

Of ik een column voor *Trouw* wilde schrijven over economie en duurzaamheid. De vraag overviel me zeven jaar geleden. Ik was gedeeltelijk met ziekteverlof wegens chronische migraine. Tegelijk wilde ik ook mijn ideeën over een betere economie delen met een breder publiek. De snelheid was uit mijn wetenschappelijk onderzoek, maar mijn hoofd ging nog even hard door. Wat een mooie kans, zo'n podium voor een landelijke dagblad. En helemaal omdat het de krant is die overeenkomt met mijn waarden. Het is bijvoorbeeld de eerste krant in ons land die de economieredactie en de redactie duurzaamheid heeft samengevoegd. Ik zei 'ja'. En inmiddels ben ik ruim 170 columns verder.

Het duurde enkele weken voordat ik erachter kwam dat de krant helemaal geen 'gewone', hardcore, economiecolumn had. Dat gaf mij de inhoudelijke ruimte om het thema 'economie en duurzaamheid' zo breed mogelijk op te vatten – en die ruimte heb ik dan ook genomen. Ik schreef over een grote diversiteit aan thema's, waarbij duurzaamheid de ene keer milieu of klimaat betrof, een andere keer de sociale houdbaarheid van onze economie en weer een andere keer de vraag hoe

houdbaar het economische beleid gericht op meer marktwerking en een kleinere en wantrouwende overheid eigenlijk is. Vaak sloot ik aan bij de actualiteit, andere keren bij een persoonlijke gebeurtenis en soms diepte ik een interessant economisch inzicht uit.

Deze bundel bevat een selectie van ongeveer de helft van de columns die ik tussen de zomer van 2017 en het einde van 2023 voor *Trouw* geschreven heb. Ze staan in chronologische volgorde omdat dat helpt om ze in the juiste context te kunnen plaatsen. Sommige riepen veel reacties op en enkele reacties werden ook in de krant afgedrukt. Van gewone lezers of van mensen of organisaties waarnaar ik kritisch had verwezen. Zoals een briefje van Jesse Klaver toen ik kritiek op een idee van GroenLinks (waarvan ikzelf trouwens lid ben) gaf, of de voorzitter van het Verbond van Verzekeraars toen ik hun beperkte overstromingsverzekering een zompig plan had genoemd. Meestal ontvang ik positieve reacties, zoals van een mevrouw die enthousiast tegen me zei dat ze mij altijd uitknipt. Maar ook de kritiek waardeer ik en soms leer ik daar ook echt iets van. Zoals van die directeur van een plaatselijke kleine supermarkt die mij voorrekende dat de marges helemaal niet zo groot zijn als ik beweerde. Hij had gelijk, deels omdat hij veel concurrentie ervaart van de grote supermarkten, en deels omdat, zoals de Briste econome Joan Robinson al zestig jaar geleden heeft uitgelegd, juist in oligopolistische markten (met relatief weinig aanbieders) de concurrentie soms zo sterk kan zijn dat de winsten onder druk staan en de kleinsten worden overgenomen door de groten.

Er zijn twee grote onderliggende thema's in deze bundel te bespeuren. Die worden weerspiegeld in de titel. Het eerste is kritiek op het idee dat we in ons land, en ook in grote delen van de wereld, een echte vrije markt zouden hebben. En dat

dat ook het ideaal moet zijn van economisch beleid. Maar de vrije markt bestaat helemaal niet en het ideaal ervan, zoals nagestreefd wordt in het neoliberalisme, heeft ons de woningcrisis gebracht, lonen die achterblijven bij de winsten, een stijgende kloof in vermogens en toenemende bestaansonzekerheid. Hoe ideaal is die vrije markt eigenlijk? En waarom zouden we de markt nog zo sterk op een kapitalistische manier willen blijven invullen terwijl het ook anders kan? Het tweede thema van deze bundel is een antwoord op het doorgeschoten kapitalisme en vrijemarktdenken: een economie van verbinding. Als buiten-de-gebaande-paden-econoom verdiep ik mij in economische alternatieven. Die vind ik deels in de geschiedenis van het economisch denken, van Karl Marx tot Joan Robinson en van Adam Smith tot Thorstein Veblen. Hun inzichten inspireren mij tot nadenken over hoe het anders kan. Maar ik wordt ook geprikkeld door mooie initiatieven in de praktijk, van mensen, groepen en organisaties die het bewust anders doen en laten zien dat het mogelijk is, een economie van verbinding. Zoals Caring Farmers die met het Groenboerenplan kwamen temidden van de landbouwcrisis. Of werknemerscoöperaties of rentmeesterbedrijven die via steward-ownership hun aandelen stoppen in een stichting met een maatschappelijke missie. Of consumenten die hun ecologische voetafdruk flink verminderen zonder daar enig geluk voor in te leveren en daar samen met anderen van alles voor bedenken – van kledingruil tot een biologische stekjesbibliotheek.

De combinatie van deze twee thema's laat zien dat een andere economie noodzakelijk én mogelijk is – juist in deze tijd van polycrises. Zoals Einstein al zei: je kunt problemen van nu niet oplossen met de middelen van gisteren. Vertaald naar de economie die we nodig hebben om de klimaatcrisis, de

wooncrisis, stijgende zorgkosten en de toenemende ongelijkheid aan te pakken: dat kan alleen met een nieuwe economie. Een economie van verbinding.

1.

Efficiëntie is geen neutraal begrip

19 JULI 2017

Waar economen doorgaans een gevoelswaarde van nul hebben bij de term efficiëntie, blijkt dat nogal eens anders te zijn bij de rest van de bevolking.

Sommigen ervaren het als de tinten oranje en rood, de warmte van de tevredenheid, dat je geld of tijd hebt bespaard met een bepaalde keuze. Terwijl voor anderen, die bovendien de neiging hebben witte te worden van zulke zelfgenoegzaamheid, efficiëntie vooral koele blauwtinten heeft. Omdat het refereert aan nietsontziend bezuinigen en recordcijfers op de aandelenbeurzen in plaats van aan datgene waar het in de economie echt om zou moeten gaan. Doelmatigheid, zoals efficiëntie in gewoon Nederlands heet, bezorgt deze groep mensen de koude rillingen door associaties met cijferfetisjisme en economische groei ten koste van de noden van de minima.

Rood en blauw maakt samen paars, maar dat is niet de gevoelswaarde die ik ervaar bij doelmatigheid. Ik ga ook niet voor de neutrale kleurloosheid van mijn collega-economen. Efficiëntie is geen neutraal begrip. Het wordt in de moderne economische

wetenschap wel gereduceerd tot een simpele technische term die de relatie tussen opbrengsten en kosten aangeeft. Hoe groter het positieve verschil, hoe doelmatiger het resultaat. Maar daarachter gaat de moraal van efficiëntie schuil. Het gaat namelijk ook om een waarde die betekenis krijgt in een wereld van schaarste en beperkingen. Heb je het eeuwige leven, dan val je je geen buil aan lekker inefficiënt bezig zijn. Ga vooral je huis met stoffer en blik kuisen in plaats van de stofzuiger erbij te pakken. Of drie keer op een dag op de fiets naar het winkelcentrum voor een boodschap. En 's avonds je bikinilijn verzorgen met een pincet.

Maar in een onvolmaakte wereld is doelmatigheid evenzeer een morele waarde als rechtvaardigheid of respect of waardigheid. Deze waarden hoeven niet per se tegenover elkaar te staan. En ze doen ook niet aan kleurtjes, daarin zijn ze niet te vangen. Moraal beïnvloedt ons op een dieper niveau.

Terug naar efficiëntie, als economische term met morele lading. Zolang we verder kijken dan simpele kosten-batenplaatjes en beseffen dat de moraliteit ertoe doet in onze onvolmaakte wereld, kan het een zinvolle leidraad zijn bij het maken van alledaagse keuzes. Zolang we ons maar afvragen welke verspilling we willen tegengaan en wat de morele waarde daarvan is. Zo leerde ik gisteren dat een zonneboiler per vierkante meter op je dak vier keer zo efficiënt is als zonnepanelen. Energie-efficiënt wel te verstaan. Omdat de zon niet alleen licht geeft maar ook een hoop warmte. En daar laadt een zonnecel niet harder van op, maar het water in het zwarte zigzagbuisje dat van je dak naar je boiler loopt wel. Het is vergelijkbaar met de gloeilamp, die veel meer stroom gebruikt dan een ledlamp omdat hij ook warmte produceert, waar je niks aan hebt om een boek te lezen.

Daarnaast kun je natuurlijk nog het financiële rendement van zonneboiler en zonnecellen vergelijken. Opwarming van je douchewater via de zon of met aardgas, of met elektriciteit (al dan niet opgewekt door je viermaal minder energie-efficiënte zonnepanelen). Laat de details van die tweede rekensom voor mij maar zitten. Ik ben al moreel overtuigd: eerst warm water op mijn dak door de zon, dan pas elektriciteit op de overige vierkante meters.

'Wie de columns van Irene leest, kan zich uitstekend wapenen tegen borrelpraat, verkiezingsretoriek of dure dikdoenerij.'

Wendelmoet Boersema, hoofdredacteur *Trouw*

In *De vrije markt bestaat niet*, een bundeling columns, onthult Irene van Staveren een diepgaande kritiek op het illusoire idee van een vrije markt, gekoppeld aan een inspirerend pleidooi voor een economie van verbinding. Als vooraanstaand hoogleraar pluralistische economie analyseert ze scherpzinnig de tekortkomingen van het neoliberale denken, dat verantwoordelijk wordt gehouden voor de woningcrisis, stagnerende lonen en groeiende ongelijkheid. Maar haar betoog gaat verder dan alleen kritiek: ze biedt ook hoopvolle perspectieven, geïnspireerd door een rijke traditie van divers economisch denken en innovatieve praktijken die laten zien dat een rechtvaardigere en duurzamere economie mogelijk is. Dit geëngageerde boek laat lezers nadenken over de toekomst van onze economie.

th ten have

WWW.UITGEVERIJTENHAVE.NL

Irene van Staveren is hoogleraar Economie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, is columnist voor *Trouw* en schreef eerder *Wat wij kunnen leren van economen die (bijna) niemand meer leest* en *De professor als proefkonijn*.

